

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग चार

वर्ष १, अंक ३८(२)]

बुधवार, डिसेंबर २, २०१५/अग्रहायण ११, शके १९३७

[पृष्ठे ५, किंमत : रुपये २३.००

असाधारण क्रमांक ६९

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र विधानमंडळाचे अधिनियम व राज्यपालांनी प्रख्यापित केलेले अध्यादेश व केलेले विनियम.

अनुक्रमणिका

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०.—कारखाने अधिनियम, १९४८, महाराष्ट्र राज्यास लागू असताना,	पृष्ठे
त्यात आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम	१-५
दिनांक २५ नोव्हेंबर २०१५ रोजी मा. राष्ट्रपतींनी संमती दिलेला महाराष्ट्र विधानमंडळाचा पुढील अधिनियम माहितीसाठी, याद्वारे, प्रसिद्ध करण्यात येत आहे.	

नि. ज. जमादार,
प्र. सचिव (विधि विधान),
महाराष्ट्र शासन,
विधि व न्याय विभाग.

सन २०१५ चा महाराष्ट्र अधिनियम क्रमांक ४०.

(माननीय राष्ट्रपतींची संमती मिळाल्यानंतर “महाराष्ट्र शासन राजपत्रात ” दिनांक २ डिसेंबर २०१५ रोजी प्रथम प्रसिद्ध केलेला अधिनियम.)

कारखाने अधिनियम, १९४८, महाराष्ट्र राज्यास लागू असताना, त्यात आणखी सुधारणा करण्याकरिता अधिनियम.

१९४८ चा **ज्याअर्थी**, यात यापुढे दिलेल्या प्रयोजनांकरिता, कारखाने अधिनियम, १९४८, महाराष्ट्र राज्यास लागू असताना, त्यात आणखी सुधारणा करणे इष्ट आहे ; त्याअर्थी, भारतीय गणराज्याच्या सहासष्टाव्या वर्षी, याद्वारे, पुढील अधिनियम करण्यात येत आहे :-

- (१) या अधिनियमास, कारखाने (महाराष्ट्र सुधारणा) अधिनियम, २०१५ असे म्हणावे.
- (२) तो, राज्य शासन, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, नियत करील अशा दिनांकास अंमलात येईल.

संक्षिप्त नाव व
प्रारंभ.

(१)

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक ६३
याच्या कलम २
ची सुधारणा.

२. कारखाने अधिनियम, १९४८, महाराष्ट्र राज्यास लागू असताना (यात, यापुढे ज्याचा निर्देश “मुख्य अधिनियम” असा करण्यात आला आहे) याच्या कलम २ मधील, खंड (ड) मध्ये,—

१९४८ चा
६३.

(क) उप-खंड (एक) मध्ये, “दहा किंवा त्याहून अधिक कामगार ” या मजकुरानंतर, “किंवा, राज्य शासन, अधिसूचनेद्वारे, वेळोवेळी, विनिर्दिष्ट करील अशा संख्येइतके कामगार ” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल ;

(ख) उप-खंड (दोन) मध्ये, “वीस किंवा त्याहून अधिक कामगार ” या मजकुरानंतर, “किंवा, राज्य शासन, अधिसूचनेद्वारे, वेळोवेळी, विनिर्दिष्ट करील अशा संख्येइतके कामगार ” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल ;

(ग) उप-खंड (दोन) नंतर, पुढील परंतुक समाविष्ट करण्यात येईल :—

“परंतु, उप-खंड (एक) आणि (दोन) मधील, राज्य शासनाने विनिर्दिष्ट करावयाची कामगारांची संख्या ही, अनुक्रमे, वीस आणि चाळीस कामगारांपेक्षा अधिक असणार नाही. ”.

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक ६३
याच्या कलम ६५
ची सुधारणा.

३. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ६५ मध्ये,—

(क) पोट-कलम (२) ऐवजी, पुढील पोट-कलम समाविष्ट करण्यात येईल :—

“(२) एखाद्या कारखान्याला किंवा एखाद्या गटातील अगर वर्गातील अगर एखाद्या वर्णनाच्या कारखान्यात कामाचा अत्यंतिक ताण हलका करता यावा म्हणून, त्या कारणासाठी विहित करण्यात येईल अशा अटी व शर्तीवर त्या कारखान्यातील किंवा कारखान्यांतील कोणत्याही किंवा सर्व प्रौढ पुरुष कामगारांस कलमे ५१, ५२, ५४ आणि ५६ यांच्या तरतुदींपैकी कोणत्याही किंवा सर्व तरतुदींपासून सूट असू शकेल. ”.

(ख) पोट-कलम (३) मधील, खंड (चार) मध्ये “पंचाहत्तर तासांपेक्षा अधिक असता कामा नये” या मजकुराऐवजी, “एकशे पंधरा तासांपेक्षा अधिक असता कामा नये” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक ६३
याच्या कलम ६६
ची सुधारणा.

४. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ६६ मधील, पोट-कलम (१) च्या खंड (ख) मध्ये, विद्यमान परंतुकाऐवजी, पुढील परंतुक दाखल करण्यात येईल :—

“परंतु, ज्या कारखान्यामध्ये विहित केल्याप्रमाणे पर्याप्त सुरक्षा आणि सुरक्षिततेचे उपाय किंवा संरक्षक उपाययोजना यांची तरतूद केलेली असेल, अशा कोणत्याही कारखान्यामध्ये संध्याकाळी ७.०० ते सकाळी ६.०० या वेळेमध्येही काम करण्यासाठी स्त्री कामगारांना आवश्यक करता येईल किंवा मुभा देता येईल ;”.

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक ६३
याच्या कलम ७९
ची सुधारणा.

५. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ७९ मधील, पोट-कलम (१) मध्ये,—

(क) “२४० दिवस ” या मजकुराऐवजी, “९० दिवस ” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल ;

(ख) स्पष्टीकरण-१ मधील, “२४० दिवसांच्या ” या मजकुराऐवजी, “९० दिवसांच्या ” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक ६३
याच्या कलम ८५
ची सुधारणा.

६. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ८५ मधील, पोट-कलम (१) च्या खंड (एक) मध्ये,—

(क) “दहापेक्षा ” या मजकुरानंतर, “किंवा कलम २ च्या खंड (ड) च्या, उप-खंड (एक) अन्वये राज्य शासनाकडून विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा कामगारांच्या संख्येपेक्षा ” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल ;

(ख) “विसाहून ” या मजकुरानंतर, “किंवा कलम २ च्या खंड (ड) च्या उप-खंड (दोन) अन्वये राज्य शासनाकडून विनिर्दिष्ट करण्यात येईल अशा कामगारांच्या संख्येपेक्षा ” हा मजकूर समाविष्ट करण्यात येईल.

७. मुख्य अधिनियमाच्या कलम ९२ नंतर, पुढील कलम समाविष्ट करण्यात येईल :—

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक
६३ यामध्ये
कलम ९२क
समाविष्ट करणे.

“९२क. (१) राज्य शासनास, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, चौथ्या अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या अपराधाच्या बाबतीत, खटला दाखल होण्यापूर्वी, विहित करण्यात येईल अशा उप मुख्य कारखाना निरीक्षकाच्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचा नसेल अशा अधिकाऱ्याकडून आपसात मिटविण्यायोग्य अपराध विहित करता येतील आणि अशा अपराधाच्या संबंधात जी रक्कम आकारण्यात येईल, अशी रक्कम विहित करता येईल, परंतु द्रव्यदंडाची ही रक्कम कलम ९२ अन्वये विहित केलेल्या द्रव्यदंडापेक्षा अधिक असणार नाही :

विवक्षित अपराध
आपसात
मिटविणे.

परंतु, राज्य शासनास, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, उक्त अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही अपराधाच्या तपशिलात भर घालून, तो वगळून किंवा त्यात बदल करून, चौथ्या अनुसूचीत सुधारणा करता येईल.

(२) जर एखादा अपराध पोट-कलम (१) अन्वये आपसात मिटविण्यात आला तर, अशा अपराधाच्या बाबतीत अपराध्याविरुद्ध पुढे कोणतीही कार्यवाही करण्यात येणार नाही.”.

८. मुख्य अधिनियमाच्या कलम १०५ मधील, पोट-कलम (१) मध्ये, “निरीक्षकाने ” या मजकुराऐवजी, “मुख्य निरीक्षकाने ” हा मजकूर दाखल करण्यात येईल.

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक
६३ याच्या कलम
१०५ ची सुधारणा.

९. मुख्य अधिनियमाच्या तिसऱ्या अनुसूचीनंतर, पुढील अनुसूची जादा दाखल करण्यात येईल :—

सन १९४८ चा
अधिनियम क्रमांक
६३ यामध्ये चौथी
अनुसूची दाखल
करणे.

“चौथी अनुसूची

(कलम ९२क पहा)

आपसात मिटविण्यायोग्य अपराधांची सूची

अनुक्रमांक	कलम आणि त्याखाली केलेले नियम आणि त्याखाली काढलेले आदेश	अपराधाचे स्वरूप
(१)	(२)	(३)
१	कलम ११-स्वच्छता.	तरतुर्दीप्रमाणे स्वच्छता न राखणे.
२	कलम १८-पिण्याचे पाणी.	तरतुर्दीप्रमाणे पिण्याचे पाणी न पुरविणे व त्याची व्यवस्था न करणे.
३	कलम १९-शौचकूप व मुताऱ्या.	तरतुर्दीप्रमाणे शौचकूप व मुताऱ्या यांची व्यवस्था न करणे.
४	कलम २०-थूंकपात्रे.	(क) तरतुर्दीप्रमाणे थूंकपात्रे न पुरविणे. (ख) कलम २० च्या पोट-कलम (३) चे उल्लंघन करून थूंकणे.
५	कलम ४२-धुण्याच्या सोयी.	तरतुर्दीप्रमाणे धुण्याच्या सोयीची व्यवस्था न करणे व ती सुस्थितीत न ठेवणे.
६	कलम ४३-कपडे ठेवण्यासाठी व ओले कपडे सुकविण्यासाठी सोयी.	तरतुर्दीप्रमाणे सोयी न पुरविणे.
७	कलम ४४-बसण्याच्या सोयी	तरतुर्दीप्रमाणे सोयी न पुरविणे.
८	कलम ४५ ची पोट-कलमे (१), (२) व (३)-प्रथमोपचाराची साधने.	तरतुर्दीप्रमाणे प्रथमोपचाराची साधने न पुरविणे व ती सुस्थितीत न ठेवणे.
९	कलम ४६-आहारगृहे.	तरतुर्दीप्रमाणे आहारगृहांची व्यवस्था न करणे व ती सुस्थितीत न चालवणे.

चौथी अनुसूची-चालू

(१)	(२)	(३)
१०	कलम ४७-निवाऱ्याच्या जागा, विश्रांती कक्ष आणि भोजन कक्ष.	तरतुर्दीप्रमाणे निवाऱ्याच्या जागा, विश्रांतीकक्ष आणि भोजनकक्ष यांची व्यवस्था न करणे व ती सुस्थितीत न ठेवणे.
११	कलम ४८-पाळणाघरे.	तरतुर्दीप्रमाणे पाळणाघरांची व्यवस्था न करणे व ती सुस्थितीत न ठेवणे.
१२	कलम ५०-प्रकरण पाच यास पूरक नियम करण्याचा अधिकार.	कलम ५० अन्वये केलेल्या नियमांचे अनुपालन न करणे.
१३	कलम ५३ चे पोट-कलम (२)-भरपाई सुट्या.	भरपाई सुट्याकरिता नोटीस न लावणे व त्यांची नोंदवही न ठेवणे.
१४	कलम ५९ चे पोट-कलम (५)-अतिकालीन कामाबद्दल जादा वेतन.	विहित नोंदवह्या न ठेवणे.
१५	कलम ६०-दोन ठिकाणी कामास लावण्यावर निर्बंध.	कामगाराला कोणत्याही दिवशी दोन ठिकाणी काम करण्याची परवानगी देणे.
१६	कलम ६१-प्रौढ कामगारांकरिता कामाच्या अवधीबाबतची नोटीस.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
१७	कलम ६२-प्रौढ कामगारांची नोंदवही.	तरतुर्दीप्रमाणे नोंदवही न ठेवणे.
१८	कलम ६३-कामाचे तास हे, कलम ६१ खालील नोटीशीस अनुरूप असणे.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
१९	कलम ६४-सूट देण्याबाबत नियम करण्याचा अधिकार.	कलम ६४ अन्वये केलेल्या नियमांचे अनुपालन न करणे.
२०	कलम ६५-सूट देण्याबाबत आदेश देण्याचा अधिकार.	कलम ६५ अन्वये काढण्यात आलेल्या आदेशांचे अनुपालन न करणे.
२१	कलम ७९-सवेतनी वार्षिक रजा.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
२२	कलम ८०-रजेच्या मुदतीतील वेतन.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
२३	कलम ८१-विवक्षित बाबतीत रक्कम आगाऊ देणे.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
२४	कलम ८२-देण्यात न आलेले वेतन वसूल करण्याची पद्धत.	तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
२५	कलम ८३-नियम करण्याचा अधिकार.	नियमांप्रमाणे नोंदवही न ठेवणे व तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.
२६	कलम ८४-कारखान्यांना सूट देण्याचा अधिकार.	सूट देण्याच्या आदेशामध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या शर्तीचे अनुपालन न करणे.
२७	कलम ९३-विवक्षित परिस्थितीत परिवास्तूच्या मालकांचे दायित्व.	पोट-कलम (१) आणि पोट-कलम (३) याच्या खंड (एक) व (चार) यांमध्ये समाविष्ट केलेल्या तरतुर्दीचे अनुपालन न करणे.

चौथी अनुसूची—समाप्त

(१)	(२)	(३)
२८	कलम ९७-कामगारांनी केलेले अपराध.	. . तरतुदींचे अनुपालन न करणे.
२९	कलम १०८-नोटिसा लावणे.	. . तरतुदींचे अनुपालन न करणे.
३०	कलम ११०-प्रतिवेदने.	. . तरतुदींचे अनुपालन न करणे.
३१	कलम १११-कामगारांची आबंधने.	. . तरतुदींचे अनुपालन न करणे.
३२	कलम १११क-कामगारांचे अधिकार, इ.	. . कामगारांचे अधिकार नाकारणे.
३३	कलम ११४-सुविधा व सुखसोयी यांबद्दल आकार न घेणे.	. . अधिनियमान्वये कोणतीही सुविधा पुरविण्या- साठी कामगारांकडून आकार वसूल करणे. ”.